

УДК 37.0

Інна Рожі,
аспірант Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД У ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ

У статті охарактеризовано і розмежовано поняття «компетенція» та «компетентність», визначено, що компетенція характеризує освітній результат, а компетентність – сферу професійної діяльності особистості. Описано погляди відомих науковців і педагогів на основі поняття компетентності та дефініції компетентного підходу, їх роль у педагогічній теорії та практиці. Проаналізовано науково-педагогічну літературу і визначено, що поняття компетентність та компетентнісний підхід у вчених різняться через свій зміст, який визначається предметними й особистісними аспектами.

Ключові слова: компетенція, компетенції, компетентнісний підхід, освітня парадигма, трирівнева ієрархія, професійно-педагогічна діяльність, освітній процес, дефініція.

В статтє охарактеризовано и разграничено понятия «компетенция» и «компетентность». Определено, что компетенция характеризует образовательный результат, а компетентность – сферу профессиональной деятельности личности. Описаны взгляды известных ученых и педагогов на основные понятия компетентности и дефиниции компетентного подхода, их роль в педагогической теории и практике. Проанализировано научно-педагогическую литературу и определено, что компетентность и компетентностный подход отличаются через свой смысл, который определяется предметными и личностными качествами.

Ключевые слова: компетенция, компетенции, компетентностный подход, образовательная парадигма, трехуровневая иерархия, профессионально-педагогическая деятельность, образовательный процесс, дефиниция.

The concepts of «competence» and «competency» have been described and delineated in the article. It has been defined that competence characterizes educational outcomes while competency deals with the sphere of professional activity of the individual. Views of well-known scholars and educators dealing with the notions of competency and competency-based approach definitions, their role in educational theory and practice have been described. Scientific and educational literature has been analyzed. It has been determined that the concept of competency and competency-based approach varies among scientists due to the content, determined by substantive and personal aspects. It has been established that the question of the essence of pedagogical concepts

«competency» and «competence» is fundamental to the development of modern concept of competency-based approach in education. The analysis of their content, structure and relationships that makes it possible to improve the theory and methodology of the educational process and involves the formation of theoretical and practical readiness to perform professional functions has been done. Three-level hierarchy system of competencies has been determined.

Key words: *competence, competency, competency-based approach, educational paradigm, three-level hierarchy, professional and educational activities, educational process, definition.*

Національна доктрина розвитку освіти України, Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», Національна рамка кваліфікацій, Закон України «Про вищу освіту» пріоритетними напрямками визначають особистісну орієнтацію освіти, компетентнісний підхід, розвиток системи безперервної освіти й освіти протягом життя та створення умов для формування самостійного наукового пізнання, самоосвіти й самореалізації особистості.

Ці державні циркуляри основними якостями особистості визначають здатність самостійно, швидко, якісно й безперервно удосконалювати свою компетентність у справі, де «компетентність – динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти».

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми, виокремлення невирішених її частин. Сьогодні існує проблема чіткості орієнтирів компетентнісного підходу у вищій педагогічній освіті, що пояснюється розробкою чи оптимізацією її стандартів. Г. Селевко зауважує, що компетентнісний підхід означає поступову переорієнтацію домінуючої освітньої парадигми з переважною трансляцією знань, формування навичок на створення умов для оволодіння комплексом компетенцій, що визначають потенціал, здатності випускника до виживання й стійкої життєдіяльності в умовах сучасного багатофакторного соціально-політичного, інформаційно- й комунікаційно-насиченого простору [19, с. 138].

Англійський психолог Джон Равен у роботі «Компетентність у сучасному суспільстві: вияв, розвиток і реалізація» на основі психологічної теорії визначає компетентності як внутрішню мотивовану характеристику, пов'язану із системою особистісних цінностей, уявлень й очікувань, з механізмами функціонування суспільства й роллю людини в ньому [17, с. 12].

Компетентність як наукова категорія освіти глибоко розкрита в роботах І. Зязюна, З. Курлянд, А. Маркової, Л. Мітіної, В. Сластеніна [4; 10, 11; 15; 20] та ін.

У рекомендаціях Ради Європи з питань оновлення освіти компетентність визначено як мету і результат освітнього процесу, що сприяє ефективним діям особистості в життєвих та професійних ситуаціях. Рада Європи визначила п'ять ключових компетентностей, необхідних кожному освіченому європейцю: 1) політичні і соціальні компетентності, які передбачають здатність брати на себе відповідальність, брати участь у спільному прийнятті рішень, сприяти вирішенню конфліктів ненасильницьким шляхом, брати участь у функціонуванні і поліпшенні демократичних інститутів; 2) компетентності, пов'язані з життям у багатокультурному суспільстві – поважне ставлення один до одного, розуміння, здатність жити в мирі з людьми інших національностей, культур, мов і релігій, вони визначають соціальну зрілість людини; 3) компетентності, які пов'язані з володінням усним та письмовим спілкуванням; 4) компетентності, пов'язані з розвитком інформаційного суспільства, тобто використання нових технологій, ефективного їх застосування тощо; 5) компетентності, що стосуються здатності й бажання вчитися протягом життя [7, с. 19]. Підтримуючи таку класифікацію, В. Луговий наголошує на потребі оволодіння фахівцями визначеними компетентностями, тобто на впровадженні європейської концепції компетентнісного підходу у вищій школі та на проблемах її реалізації в Україні [8].

Європейська довідкова система (2005) пропонує вісім найважливіших компетентностей: спілкування рідною мовою; спілкування іноземною мовою; математична компетентність та базові компетентності в галузі науки і техніки; цифрова компетентність; навчання вчитися; міжособистісна, міжкультурна й соціальна компетентності, громадянська компетентність; підприємливість; культурна ідентифікованість.

На думку О. Яковенко, «мета компетентнісного підходу у вищій освіті – подолати розрив між знаннями студентів і їх практичною діяльністю, навчити студентів за допомогою отриманих і засвоєних знань ефективно вирішувати завдання практики» [28, с. 25]. Ми вважаємо, що саме виконання творчих завдань практики краєзнавчо-туристичної роботи є тим елементом компетентнісного підходу до професійної підготовки майбутніх учителів географії, який сприятиме мінімізації розриву між її теоретичною й практичною частиною.

Отже, компетентнісний підхід у вищій педагогічній освіті розглядають як організацію освітнього процесу, в якому метою навчання студентів є набуття сукупності компетентностей (інтегральної, загальної програмної та спеціальної фахової), що визначається як професійна компетентність.

Мета статті – охарактеризувати провідні погляди науковців і педагогів-практиків на основні дефініції компетентнісного підходу та його роль у педагогічній теорії та практиці.

Проблему компетентнісного підходу в освіті почали розробляти у США в 60-х роках ХХ століття [24]. Американський дослідник Девід Мак Клеелланд ототожнив навички й властивості особистості, які існують поза

когнітивними здібностями (самооцінка, саморегуляція, комунікація тощо) з компетенціями, вказуючи, що саме вони прогнозують ефективність навчання, або виконання певної роботи.

До кінця ХХ століття ідея була схоплена науковцями європейських країн (Великобританії, Німеччини, Франції та ін.) [7; 8].

Уявлення про компетентнісний підхід було розширено науковцями Англії, які до визначення компетентності додали функціональний аспект, що було покладено в основу «національної кваліфікаційної рамки» та в організацію системи навчання протягом життя: кожна особистість повинна вміти виконувати відповідну роботу й бути здатною продемонструвати високі стандарти в рамках своїх функціональних обов'язків на конкретному робочому місці.

Таку здатність до дії було підтримано та впроваджено в німецьку освіту, звернено увагу на предметні, особистісні і соціальні компетенції, що визначає глибину й різнобічність запровадження компетентнісного підходу в цій країні.

У Франції побутувала думка, що компетентнісний підхід – це потреба в розвитку індивідуальних поведінкових характеристик та розробці моделі організаційних компетенцій, за допомогою яких було здійснено опис кваліфікаційних вимог до фахівця. Дослідниця ретроспективи становлення компетентнісного підходу в зарубіжних країнах Т. Ісаєва вказує на те, що в основі французького опису компетенцій лежать: знання (*savoir i connaissance*), досвід (*savoirfaire* або *savoiragir*) і поведінкові характеристики (*savoir~treorlafaculte' des'adapter*). Отже, досвід упровадження компетентнісного підходу у сферу вищої освіти в державах зарубіжжя розкриває можливі шляхи його упровадження в освітньому процесі в Україні.

Цей підхід у підготовці майбутнього вчителя географії є методологічною програмою, зорієнтованою на прогнозоване досягнення якісного результату освіти, генерування перспективних ідей і чинників, під впливом яких він формується, на вивчення краєзнавчих аспектів педагогічної діяльності, освоєння, реалізації креативних ідей та педагогічних технологій у досягненні цього результату. Виокремлюємо такі напрями його використання в підготовці майбутніх учителів географії до краєзнавчо-туристської роботи: дидактичний – спрямований на формування їх знань і вмінь з краєзнавства і туризму; професійний – визначення здатності до діяльності через з'ясування рівня мотивації й готовності до цього виду роботи в нестандартних умовах туристського походу; креативний – дослідження рівня професіоналізму, інноваційного потенціалу; рефлексивний – вивчення сфери самосвідомості студента-географа та його саморозвитку в краєзнавчо-туристській роботі.

Результати нашого дослідження дозволяють зробити висновок, що з 60-х років ХХ століття до сьогодення компетентнісному підходу в освіті було приділено досить багато уваги: були захищені дисертації про

формування професійної компетентності майбутніх учителів різних спеціальностей [1; 21; 18]; встановлено, що основоположним для розробки сучасної концепції компетентного підходу в освіті є питання сутності таких педагогічних понять як «компетентність» і «компетенція» [6–10; 16; 24–26]; здійснено аналіз їх змісту, структури та взаємозв'язків, що дає можливість удосконалити теорію і методику організації освітнього процесу, передбачає формування теоретичної і практичної готовності виконувати функції професійної діяльності (В. Луговий [8], А. Маркова [10], О. Овчарук [6], О. Пометун [16], Л. Хоружа [25], А. Хуторський [26] та ін.

З огляду на те, що основоположним у підготовці майбутніх учителів географії до краєзнавчо-туристської роботи нами визначено компетентнісний підхід, варто зупинитися на розрізненні досить багатогранних понять «компетенція» і «компетентність», які в окремих наукових роботах ототожнюються, в інших – компетенції є складниками компетентності [6].

У Національному освітньому глосарії компетенції визначено як «надані особі повноваження, коло її службових та інших прав і обов'язків» [12, с. 29]. що відповідає трактуванню компетенції у словниках: «Компетенція – коло питань, у яких хто-небудь добре обізнаний; коло чийось повноважень, прав [14, с. 289]. «Компетенція – коло питань, явищ, в яких особа авторитетна, має досвід, знання; коло повноважень, галузь належних для виконання ким-небудь питань, явищ [23, с. 358]. «Компетенція – добра обізнаність із чим-небудь; коло повноважень якої-небудь організації, установи, особи» [13, с. 874]. «Компетенція – сукупність критеріїв, доступних для вимірювання чи оцінювання знань, умінь і навичок, набутих упродовж життя і необхідних для виконання певного виду професійної діяльності» [22, с. 29].

Компетентність у словникових виданнях трактується як «особисті можливості посадовця і його кваліфікація (знання, досвід), що дозволяють брати участь у розробці певного кола рішень або вирішувати питання самому, завдяки наявності у нього певних знань, навичок; рівень освіченої особи, який визначається ступенем оволодіння теоретичними засобами пізнавальної або практичної діяльності» [5, с. 133]; з психологічної точки зору як «психосоціальна якість, що означає силу та впевненість, які дає людині усвідомлення своєї здатності ефективно взаємодіяти з оточенням» [27, с. 184].

У педагогіці вищої школи З. Курлянд визначає компетентність як «спеціальний шлях структурованих (організовані) наборів знань, умінь, навичок і ставлень, які набуваються в процесі навчання, що дають змогу людині визначати, тобто ідентифікувати і розв'язувати незалежно від контексту (від ситуації) проблеми, характерні для певної сфери діяльності» [15, с. 448–449].

Намагаючись пояснити природу розмежування компетентності та компетенцій, звертаємо увагу на праці зарубіжних та українських

дослідників. Зокрема, А. Хуторський компетенцію визначає як «сукупність взаємопов'язаних якостей особи (знань, умінь, способів діяльності, досвіду) яка, є відчуженою, наперед заданою соціальною вимогою (нормою) до освітньої підготовки учня, необхідної для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері» [26, с. 141]; а компетентність як «сукупність особистісних якостей учня (ціннісно-змістовних орієнтацій, знань, умінь, навичок, здібностей), зумовлених досвідом його діяльності в певній соціально й індивідуально-значимій сфері».

В. Байденко, розробляючи державний циркуляр, у компетентнісному форматі визначає компетенцію як «здатність робити щось добре, ефективно в широкому форматі контекстів із високим ступенем саморегуляції, саморефлексії, самооцінки, з швидкою, гнучкою й адаптивною реакцією на динаміку обставин і середовища; відповідність кваліфікаційним характеристикам із урахуванням вимог локальних і регіональних потреб ринків праці; здатність виконувати особливі види діяльності й робіт залежно від поставлених завдань, проблемних ситуацій і т. ін.». В. Зеєр компетентність визначає як «сукупність знань, умінь, досвіду, відображених у теоретико-прикладній підготовленості до їх реалізації в діяльності на рівні функціональної грамотності» [2, с. 21]. Ці погляди підтримує І. Зимня, визначаючи компетенції як «деякі внутрішні, потенційні, приховані психологічні новотвори (знання, уявлення, програми (алгоритми) дій, системи цінностей і відносин), які потім виявляються в компетентностях людини як актуальних, діяльнісних проявах»; а компетентність – «заснований на знаннях, інтелектуально та особистісно зумовлений досвід соціально-професійної життєдіяльності людини» [3]. В. Луговий розмежовує ці поняття так: «Компетентність – інтегральна характеристика особистості, яка диференціюється на окремі компетентності. Тобто загальна компетентність складається з окремих часткових компетенцій; компетенція має значення юридичного характеру як певних (наприклад, посадових) повноважень, наданих особі для виконання покладених на неї функцій» [9, с. 8]. З ним не погоджується В. Кремень і колектив авторів, які відрізняють поняття компетенції/компетенцій від компетентності/компетентностей як набутих реалізаційних здатностей особи [12, с. 29].

Отже, у своїх дослідженнях ми чітко розмежовуватимемо поняття «компетенція» та «компетентність», де компетенція характеризує освітній результат, а компетентність – сферу професійної діяльності особистості та певний рівень здобутого нею досвіду в цій діяльності, тобто компетенції є складовими компетентності. Аналіз науково-педагогічної літератури дозволив установити, що учені не мають єдності у визначенні сутності компетентності, що зумовлене складністю цього педагогічного явища, оскільки його зміст визначається предметним й особистісним аспектами.

Аналіз упровадження компетентнісного підходу в освіті дозволив визначити трирівневу ієрархію системи компетентностей: 1) ключові

(надпредметні) – здатність учитися, соціальна, загальнокультурна, здоров'язберігаюча тощо; 2) загальнопредметні (міжпредметні) – орієнтовані на засвоєння конкретних навчальних результатів; 3) предметно-спеціалізовані – що здобуваються у процесі вивчення чітко визначених навчальних дисциплін протягом певного періоду навчання. У нашій роботі за аналогією з проекту TUNING, особливу увагу звертаємо на предметно-спеціалізовані компетенції, які «тісно пов'язані зі специфічним знанням галузі навчання і забезпечують своєрідність і відповідність конкретних програм на здобуття певного ступеня».

У функціональних характеристиках компетенцій притримуємося думки Л. Тархан, яка визначає їх прояв «у таких ситуаціях професійно-педагогічної діяльності:

- задають реальні об'єкти пізнавальної дійсності для цільового комплексного застосування знань, умінь і способів діяльності;
- дозволяють пов'язувати теоретичні та практичні знання для вирішення конкретних задач;
- є умовою реалізації особистісної мети в навчанні, засобом подолання відчуження від освіти;
- задають мінімальний досвід предметної діяльності, необхідний для його «прилаштування» і практичної підготовленості відповідно до реальних об'єктів пізнання і діяльності;
- є інтегральними характеристиками якості підготовки тих, хто навчається, і засобів організації комплексного особистісного і соціально значимого освітнього контролю;
- присутні в різних навчальних дисциплінах і освітніх галузях, тобто є метапредметними елементами змісту освіти» [21, с. 181].

Акцентуючи увагу на підготовці майбутніх учителів з урахуванням компетентнісного підходу, апелюємо до Дж. Равена, який виділяє 37 видів компетентностей, виокремлює в них категорію «готовності» та ряд психологічних якостей [17]. Ми ототожнюватимемо поняття «готовності» з «компетентністю», а результатом підготовки майбутніх учителів географії до краєзнавчо-туристської роботи вважатимемо сформовану в них компетентність у цій справі, тобто професійну компетентність у краєзнавчо-туристській роботі.

Для вирішення проблеми запровадження компетентнісного підходу в освітні процеси важливим є застосування різноманітних ідей науковців і педагогів-практиків. Саме тому для подальших наукових розвідок цікавим є розгляд методологічних підходів до формування професійної компетентності майбутніх учителів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Елькін М. В. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя географії засобами проектної діяльності: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук: спец.

-
- 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / М. В. Елькін ; Центральный институт последипломной педагогической освіти АПН України. – К., 2005. – 20 с.
2. Зеер Э. Ф. Модернизация профессионального образования : компетентностный подход : учеб. пособ. / Э. Ф. Зеер, А. М. Павлова, Э. Э. Сыманюк. – М. : Московский психолого-социальный институт, 2005. – 216 с.
 3. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия / И. А. Зимняя. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 40 с.
 4. Зязюн І. А. Сучасні дидактичні моделі і логіка учіння / І. А. Зязюн // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : [зб. наук. праць]. – К. : 2000. – С. 4–7.
 5. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. М. : ИКЦ «МарТ», 2005. – 448 с.
 6. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / За заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : „К.І.С”, 2004. – 112 с.
 7. Локшина О. Розвиток компетентнісного підходу в освіті Європейського Союзу / О. Локшина // Шлях освіти. – 2007. – № 4. – С. 16–21.
 8. Луговий В. І. Європейська концепція компетентнісного підходу у вищій школі та проблеми її реалізації в Україні / В. І. Луговий // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 2. – С. 13–25.
 9. Луговий В. І. Компетентності та компетенції : поняттєво-термінологічний дискурс / В. І. Луговий // Вища освіта України. – № 3. (додаток 1). – 2009 р. Тем. вип. «Педагогіка вищої школи : методологія, теорія, технології». – К. : Гнозис, 2009. – С. 8–14.
 10. Маркова А. К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя / А. К. Маркова // Советская педагогика. – 1990. – № 8. – С. 82–88.
 11. Митина Л. М. Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях / Л. М. Митина // Вопросы психологии. – 1997. – № 4. – С. 28–39.
 12. Національний освітній глосарій : вища освіта / авт.-уклад. : В. М. Захарченко, С. А. Калашникова, В. І. Луговий, А. В. Ставицький, Ю. М. Рашкевич, Ж. В. Таланова / за ред. В. Г. Кременя. – К. : Видавничий дім «Плеяди», 2014. – 100 с.
 13. Новый тлумачний словник української мови : у 3-х т. - т. 1, А - К / Укладачі : В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. – К. : АКОНІТ, 2006. – 926 с.
 14. Ожегов С. Словарь русского языка / С. Ожегов. – М. : Русский язык, 1984. – 816 с.
-

15. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / за ред. З. Н. Курлянд –К. : Знання, 2007. – 495 с.
16. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті / О. І. Пометун // Основна школа. – 2005. – № 3/4. – С. 51–52.
17. Равен Дж. Компетентность в современном обществе : выявление, развитие и реализация / Дж. Равен; пер. с англ. – М. : Когито-Центр, 2002. – 396 с.
18. Саюк В. І. Розвиток професійної компетентності вчителів географії у системі післядипломної педагогічної освіти : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / В. І. Саюк ; Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України. – К., 2007. – 22 с.
19. Селевко Г. Компетентности и их классификация / Г. Селевко // Народное образование. – 2004. – № 4. –С. 138–143.
20. Слостенин В. А. Целостный педагогический процесс как объект профессиональной деятельности учителя : [учеб. пособие] / В. А. Слостенин, А. И. Мищенко. – М. : Прометей, 1997. – 200 с.
21. Тархан Л. З. Теоретические и методические основы формирования дидактической компетентности будущих инженеров-педагогов: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / Тархан Ленуза Запаевна. – К., 2008. – 512 с.
22. Тимошенко З. І. Болонський процес у дії : Словник-довідник основних термінів і понять з організації навчального процесу у вищих навчальних закладах / З. І. Тимошенко, О. І. Тимошенко. – К.: Вид-во Європейського університету, 2006. – 58 с.
23. Толковый словарь современного русского языка / гол. ред. Н. Ф. Татьянченко. – М. : Альта-Пресс, 2005. – 1216 с.
24. Фролов Ю. В. Компетентностная модель как основа оценки качества подготовки специалистов / Ю. В. Фролов, Д. А. Махотин // Высшее образование сегодня. – 2004. – № 8. – С. 34–41.
25. Хоружа Л. Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика / Л. Л. Хоружа. – К.: «Преса України», 2003. – 319 с.
26. Хуторской А. В. Компетентностный подход к моделированию последипломного образования / А. В. Хуторской, Л. Н. Хуторская // Теория и практика последипломного образования : сб. науч. статей / под ред. А. И. Жука. – Гродно : ГрГУ, 2003. – С. 256–260.
27. Шапарь В. Б. Словарь практического психолога /В. Б. Шапарь. – М. : АСТ, 2004. – 734 с.
28. Яковенко О. Формування професійної компетентності майбутніх економістів у процесі практичної підготовки/ Яковенко Олена Іванівна дис. ...канд. пед наук 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – К., 2015. – 249 с.